

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Průlomový postup Ústavního soudu ve věci práva na zákonného soudce a spravedlivý proces

Bez větší pozornosti odborníků a sdělovacích prostředků zaměřených na oblast práva došlo před zhruba rokem a půl k zásadnímu průlomu do dosavadní judikatury Ústavního soudu týkající se práva na zákonného soudce a v souvislosti s tím také na spravedlivý proces. Stalo se tak nálezem Ústavního soudu spis. zn. IV. ÚS 2404/23. Postup Ústavního soudu v této věci si zaslouhuje pozornost jak z důvodů hmotněprávních, tak i procesních. V obecné rovině lze konstatovat následující. Z hlediska hmotněprávního se Ústavní soud v dané věci odklonil od dosavadního ustáleného způsobu hodnocení otázky možné podjatosti soudce a jeho následné výměny. Ten byl dlouhodobě a setrvale postaven na principech hmotněprávního zdůvodnění, prokázání a ověřitelnosti. V daném případě se tak stalo ve prospěch postupu umožňujícího spíše přístup paušální, tedy bez zkoumání a ověřování. Z hlediska procesního si případ zaslouží pozornost proto, že když IV. senát Ústavního soudu zvolil v dané věci postup odklánějící se od dosavadní ustálené judikatury Ústavního soudu, bylo na místě předložení věci k rozhodnutí plénu Ústavního soudu. To se však nestalo, ačkoliv předchozí rozhodnutí jsou závazná i pro Ústavní soud samý a změněna mohou být pouze rozhodnutím pléna stanoveným postupem.

K podstatě věci[1]

Nález spis. zn. IV. ÚS 2404/23 byl vydán Ústavním soudem dne 27. listopadu 2024. Předmětem řízení byla otázka ustanovení zákonného soudce, respektive jeho odnětí. A to ve sporu o částku 114 216 500 Kč s příslušenstvím, která měla představovat rozdíl mezi skutečnou hodnotou obchodního podílu stěžovatele v obchodní společnosti REMAK holding s. r. o. a kupní cenou, kterou stěžovatel jako prodávající za tento podíl obdržel.

Soudní spor byl zahájen dne 13. listopadu 2015 u okresního soudu ve Vsetíně, nicméně z podnětu tohoto soudu rozhodl Vrchní soud v Olomouci o tom, že věcně příslušný je pro tento případ Krajský soud v Ostravě, kam byl předán po zhruba 6 měsících.

Po předání případu a ustanovení zákonného soudce tento oznámil dne 8. června 2016 skutečnosti, které zakládají ve smyslu § 15 zákona č. [99/1963](#) Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále také jen „OSŘ“), jeho vyloučení z projednávání a rozhodování daného případu. Učiněné prohlášení bylo relativně obecné a spočívalo v tvrzení tří následujících skutečností:

1. právní zástupkyně žalované měla být soudcova spolužačka z doby před 30 lety,
2. příležitostně se s ní stýká
3. a o právních aspektech případu s ní před podáním žaloby v obecné rovině hovořil.

Následující den po učinění oznámení byl případ soudci odňat a přidělen náhradnímu soudci.

Po výměně soudce, aniž by mezitím došlo k jakýmkoliv procesním úkonům, byl změněn právní zástupce žalované.

Nový právní zástupce, jak upozornil žalobce, měl s náhradním soudcem poměrně úzké a rozsáhlé vazby:

1. nový právní zástupce byl v letech 1995 - 2015 soudcem soudu, kde se věc projednávala,
2. 16 měsíců před napadením věci byl místopředsdou tohoto soudu,
3. náhradní soudce nového právního zástupce nejméně 5 let zastupoval v soudním oddělení téhož soudu,
4. nový právní zástupce byl vedoucím rigorózní práce náhradního soudce obhájené v roce 2013,
5. dále tito spolu byli jedinými spoluautory právní monografie
6. a v době projednávání věci spolu přednášeli na Justiční akademii České republiky.

Náhradní soudce žádnou z těchto skutečností ve smyslu § 15 OSŘ neoznámil. Po vznesení námitek ze strany žalobce potvrdil správnost základu tvrzených skutečností, avšak uvedl, že vztahy mezi ním a novým právním zástupcem (jeho bývalým mentorem a nadřízeným u soudu) zůstaly kolegiální, profesionální a nepřerostly do osobní roviny. Komentář netvořili spoluautorsky, jsou spíše autory oddělených částí textu a neplyne jim z něj společný ekonomický zájem. Jejich přednášková činnost byla jen jednorázová. V souvislosti s „vedením rigorózní práce“ zůstal jejich vztah „profesionálně kritickým“.

Odvolací námitku podjatosti shledal vrchní soud v prvním rozhodnutí o odvolání nedůvodnou. Stěžovatelem tvrzené skutečnosti podle něj samostatně ani ve svém souhrnu nesvědčily o pochybnostech o nepodjatosti, když vztah nepřerostl ve vztah blízký, jak tvrdil náhradní soudce. Úvahy o účelovosti postupu vedlejší účastnice označil za spekulativní. Svou argumentaci stěžovatel zopakoval i v dovolání. Nejvyšší soud ve zrušujícím rozsudku konstatoval, že nezjistil žádné konkrétní skutečnosti, z nichž by vyplýval jakýkoli relevantní vztah náhradního soudce k věci, účastníkům či jejich zástupcům, z něhož by mohly plynout důvody pochybovat o jeho nepodjatosti.

V odmítnutí žalobcova druhého dovolání Nejvyšší soud uvedl, že vyloučení původního soudce bylo na místě, protože jestliže má soudce k právnímu zástupci žalovaného osobně přátelský vztah a byl s obecnými aspekty posuzované věci seznámen mimo řízení, jde o skutečnosti způsobilé vyvolat objektivní pochyby o jeho podjatosti. Naproti tomu u náhradního soudce důvody pro pochybnosti naopak nenalezl. Kolegiální vztahy plynoucí z přidělení soudců ke stejnému soudu nevyvolávají důvodné pochybnosti o podjatosti, stejně jako informace o akademických a lektorských stycích nového právního zástupce a náhradního soudce.

Případ byl rozhodnut v neprospěch žalobce Ústavní soud ve svém nálezu spis. zn. IV. ÚS 2404/23 žalobcovu stížnost, v níž vyjádřil pochybnosti ohledně správnosti a v konečném důsledku též ústavnosti popsaného postupu a okolností, v nichž spatřuje porušení ústavně zaručeného práva na zákonného soudce, zamítl.

K nálezu Ústavního soudu spis. zn. IV. ÚS 2404/23 a kritika ve světle dosavadní judikatury Ústavního soudu a Evropského soudu pro lidská práva

Nález spis. zn. IV. ÚS 2404/23 si zasluhuje odbornou pozornost proto, že se zásadně odchyľuje od dosavadní a ustálené judikatury Ústavního soudu a Evropského soudu pro lidská práva v případech ustanovení a odnětí zákonného soudce.

Především si pozornost zasluhuje přístup Ústavního soudu k posouzení okolností, za nichž byl vyloučen původní soudce. Ústavní soud uvádí, že skutečnosti uvedené původním soudcem byly způsobilé vyvolat objektivně podložené pochybnosti o jeho nepodjatosti. Nicméně Ústavní soud

neuvádí, jak bylo prokázáno, že k uvedeným skutečnostem došlo. „Objektivizovaný“ byly pouze tím, že je původní soudce uvedl. Nicméně v daném nálezu je patrné, že došlo k naprosté rezignaci na test nestrannosti u daného soudce, respektive na dokazování v dané věci (viz zejména bod 72 nálezu). V této části je nález Ústavního soudu postaven spíše na hypotézách (viz zejména bod 44 nálezu). Toto se vztahuje také na posouzení okolností v případě náhradního soudce. V tomto případě soudce oznámení neučinil. Kdyby se tak stalo, nelze vyloučit, že by bylo způsobilé vyvolat přinejmenším stejný dojem ohledně jeho nepodjatosti.

Námítky vůči uvedenému nálezu mohou být vzneseny dvojí. Jednak hmotněprávní, poukazující na odchýlení se od dosavadních standardů a postupů posuzování podobných případů, jednak procesní, poukazující na skutečnost, že v případě, kdy se senát Ústavního soudu chce odchýlit od dosavadní judikatury Ústavního soudu, musí věc podle § 23 zákona č. [182/1993](#) Sb. o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále také jen „ZÚS“), předat k rozhodnutí plénu Ústavního soudu.

Z hlediska věcného je nutno v obecné rovině nejprve uvést, že dodržení zásady zákonného soudce je klíčovým předpokladem pro dodržení pravidel spravedlivého a nestranného soudního řízení a zákonnosti rozhodnutí ve věci samé. Soudci aplikují zákon, ovšem svůj vliv může mít odlišná životní zkušenost. V extrémním případě může dojít k výměně soudce nestranného za soudce, který má vztah k předmětu řízení nebo účastníkům řízení.

Proto také, jak Ústavní soud, tak i Evropský soud pro lidská práva klade velký důraz na dodržení zásady zákonného soudce, stejně jako principů nezávislosti a nestrannosti. Vzhledem k významu osoby soudce pro dané rozhodnutí jeho výměna podléhá předem stanoveným postupům, které ovšem mají být přezkoumatelné.

Ústavní soud přirozeně vychází z tzv. jevové stránky věci. Tedy jak se otázka nestrannosti či naopak podjatosti soudce může jevit navenek, tedy nejenom účastníkům řízení, ale také široké veřejnosti. Dojem sám však nestačí. Jak připomněl Ústavní soud ve svém nálezu spis. zn. II. ÚS 105/01, v každém posuzovaném případě musí existovat konkrétní skutkové okolnosti, které budou hmotněprávně posouzeny. Nestačí subjektivní dojmy. V některých případech by takový postup mohl otevřít cestu k účelové výměně soudce.

V usnesení spis. zn. III. ÚS 187/10 Ústavní soud připomněl, že vztah soudce k věci v daném případě měl zcela konkrétní podobu a osobní charakter.

Uvedené požadavky dále Ústavní soud rozvinul ve svých nálezech spis. zn. IV. ÚS 3011/20 a I. ÚS 629/20. Tato rozhodnutí trvala na tom, aby vyloučení soudce bylo pečlivě, objektivně a transparentně zdůvodněno, ale především *prověřeno*. Tedy aby bylo objektivizováno a bylo přezkoumatelné.

Svůj význam má také nález Ústavního soudu spis. zn. III. ÚS 95/97. Již v něm Ústavní soud stavěl na pojmu „prokázané skutečnosti“.

Kritice podrobený nález v popisovaném případě nestaví na „prokázaných skutečnostech“ ale na „věrohodných tvrzeních“. „Věrohodným tvrzením“ způsobilým k vyloučení zákonného soudce mělo být podle Ústavního soudu oznámení soudce, že měl s právní zástupkyní žalované strany „rozhovor o právních aspektech případu v obecné rovině před podáním žaloby“. Přitom soudce v oznámení sám sebe za podjatého neoznačil, což je v nálezu Ústavního soudu zdůrazněno (bod 39 nálezu). Stěžovatel navrhol dokazování, které by objasnilo, co bylo onou obecnou rovinou a co byly právní aspekty daného rozhovoru a zda se opravdu uskutečnil před podáním žaloby (případně zda se uskutečnil vůbec). Obecné soudy i Ústavní soud navrhované dokazování odmítly. Přitom Ústavní soud ve stejném nálezu toto oznámení (na jehož základě byl vyloučen zákonný soudce) charakterizuje jako „nedostatečně detailní“, „neurčité“ a umožňující „rozdílné interpretace“ (bod 46 nálezu). Ústavní

soud pak s ohledem na vyjmenované vady nabádá soudce, aby napříště dbali na přesnost, jasnost a určitost. Proč ve sledovaném případě postačovalo i takto neurčité a nejasné oznámení, nálezu nijak nespécifikoval. Zde je zjevné, že se jedná o významný posun, a to směrem od objektivních zjištění směrem k nejasnému a paušalizujícímu hodnocení, navíc s možností odmítnout navrhované důkazy ve prospěch opačného závěru.

Upozornit lze také na nálezu Ústavního soudu spis. zn. I. ÚS 1811/14, který požadavek objektivních zjištění uplatňuje na případ, kdy soudce sice měl za to, že není podjatý, ale existovaly objektivní pochybnosti z vnějšího pohledu. Přitom Ústavní soud konstatuje, že to je sám soudce, kdo má okolnosti uvést, aby mohly být objektivně posouzeny, nikoliv účastníci řízení, kteří o nich nemusejí vědět.

V nyní popisovaném případě náhradního soudce se tak nestalo, neboť zatajil své vztahy a vazby s novým právním zástupcem. Z nálezu je patrné, že Ústavní soud neshledal nesprávnost postupu. V tom lze také spatřovat odchýlení se od dosavadní judikatury Ústavního soudu.

Na místě je argumentace rozsudkem Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Aviso Zeta AG* proti Rakousku, č. 5734/14, protože zde Evropský soud pro lidská práva zdůrazňuje nutnost zachování důslednosti a konzistence při rozhodování o vyloučení soudce. A to z důvodů již uvedených výše. Tyto závěry zavazují také Ústavní soud a odpovídají smyslu § 23 ZÚS.

Zhodnocení nálezu Ústavního soudu spis. zn. IV. ÚS 2404/23

Všechna výše citovaná rozhodnutí Ústavního soudu tvoří konzistentní celek požadující objektivní a na základě prokazatelných hmotněprávních skutečností provedené posouzení, zda v konkrétní věci soudce je nestranný, či existuje důvod pro jeho podjatost, a tedy i výměnu. Závěry citovaných rozhodnutí obsahují závazná pravidla aplikovatelná na popisovaný případ, a to ve všech jeho procesních fázích, od předání věci Krajskému soudu v Ostravě až po nálezu IV. senátu Ústavního soudu. Připomeňme, že podle Ústavy České republiky, jejího čl. 89 odst. 2, jsou všechna rozhodnutí Ústavního soudu závazná pro všechny orgány a osoby. Analogicky platí přinejmenším pro soudy a zejména Ústavní soud v případě rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva.

Přesto, jak je ze samotného nálezu spis. zn. IV. ÚS 2404/23 zřejmé, došlo k opakovanému odchýlení se od těchto závazných rozhodnutí. Došlo tedy ke změně rozhodovací praxe. A to bez dodržení postupu stanoveného § 23 ZÚS. Lze mít za to, že s ohledem na tak zásadní odklon od dosavadní rozhodovací praxe měla být věc předána k rozhodnutí plénu Ústavního soudu. To se však v daném případě nestalo.

Podstata posunu spočívá v tom, že namísto objektivního zjišťování a ověřitelného posuzování, zda existují hmotněprávní důvody pro pochybnost ohledně nestrannosti soudce, se Ústavní soud přiklonil k subjektivnímu pohledu, tedy jednak tvrzení soudce, navíc velmi obecnému, a připuštění rozhodnutí čistě na základě jevového působení. Také se Ústavní soud odklonil od požadavku na „objektivní zjištění“ ve prospěch „věrohodných tvrzení“.

Až do kritizovaného nálezu Ústavní soud, ale také Evropský soud pro lidská práva, takový postup odmítal. A to proto, že namísto zajištění nestrannosti soudce by otevíral cestu k možným účelovým výměnám soudců. A to bez možnosti účastníka řízení takový postup zpochybnit, protože jakékoli tvrzení soudce by bylo v podstatě nevyvratitelné. Jak je patrné z průběhu předmětného řízení, k něčemu podobnému v daném případě došlo.

Ústavní soud také toleroval skutečnost, že náhradní soudce své vazby k právnímu zástupci protistrany, *ačkoliv právě jevově působí jako daleko intenzivnější*, vůbec neoznámil. V tom lze kromě

již popsaného rozporu s dosavadní judikaturou Ústavního soudu a Evropského soudu pro lidská práva spatřovat navíc nekonzistentnost ve stavbě argumentů odůvodnění kritizovaného nálezu. Jestliže se v něm Ústavní soud přiklonil k jevové stránce věci, potom by bylo na místě tím přísněji posuzovat vazby náhradního soudce k právnímu zástupci protistrany.

Popisovaný nálezn se tedy liší nejenom od dosavadní rozhodovací praxe Ústavního soudu (a také Evropského soudu pro lidská práva), ale také vykazuje znaky vnitřní nekonzistentnosti.

Jestliže se Ústavní soud přiklonil k „jevové stránce“ věci, potom je na místě uvést, že i v laikovi musí nálezn Ústavního soudu spis. zn. IV. ÚS 2404/23 vzbuzovat spíše otázky. A to zejména vzhledem k rozdílnému posouzení vazeb původního a náhradního soudce k jednotlivým právním zástupcům. (Viz rozepsání výše.) Uvedené potom může vyvolávat pochybnosti o celém procesu ve věci samé. Tedy přesně to, čemu se ustálený postup v této problematice měl za cíl vyhýbat.

Doc. JUDr. Jan Kudrna, Ph.D.

Katedra ústavního práva PF - UK

[1] Zdrojem informací o případu je nálezn Ústavního soudu spis. zn. IV. ÚS 2404/23 a jeho odůvodnění.

Další články:

- [Preventivně-sankční funkce náhrady nemajetkové újmy za porušení osobnostních práv pohledem Ústavního soudu](#)
- [Průlomový postup Ústavního soudu ve věci práva na zákonného soudce a spravedlivý proces](#)
- [Limity přístupu k Ústavnímu soudu při ustanovení procesního opatrovníka](#)
- [Judikatura ÚS ve věci udělování státního občanství](#)
- [Nálezn Pl. ÚS 2/25: když Ústavní soud dokáže být skutečným ochráncem lidské důstojnosti](#)
- [Mobilizace ozbrojených sil v ČR a postavení odmítačů boje: právní analýza a návrhy legislativních úprav](#)
- [Zákaz změny k horšímu \(reformace in peius\) se neuplatní u nákladových výroků](#)
- [Make Důvodová zpráva great again](#)
- [Nálezn Ústavního soudu k privilegovanému postavení pohledávek státu v insolvenčním řízení](#)
- [Další „válka“ soudů - tentokrát o tarifní hodnotě ve věcech neoprávněných zásahů do osobnostních práv](#)
- [Pravý souběh funkcí - Ústavní soud vyjasnil otázku kogentních limitů smluvní volnosti](#)